

Jerzy Cieślik

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

PROCESY KONCENTRACJI PRODUKCJI I PRZETWÓRSTWA MLEKA W REGIONIE MAŁOPOLSKIM

CONCENTRATION PROCESSES OF MILK PRODUCTION AND PROCESSING IN MALOPOLSKA REGION

Słowa kluczowe: produkcja mleka, przetwórstwo mleka, koncentracja

Key words: milk production, milk processing, concentration

Synopsis. Mleczarstwo w regionie małopolskim funkcjonuje w warunkach rozdrobnionego rolnictwa. Produkcja mleka ma miejsce w gospodarstwach utrzymujących mniejsze niż, w skali kraju stada krów. W opracowaniu przedstawiono zmiany jakie zaszły w sferze produkcji i w sferze przetwórstwa mleka w czasie od akcesji Polski do struktur unijnych i wprowadzeniu kwotowania produkcji mleka.

Wstęp

Wspólna polityka rolna w stosunku do produkcji mleka stara się wypracować kierunki rozwoju sektora mleczarskiego w horyzoncie strategicznym i taktycznym. Przygotowywane są instrumenty ukierunkowujące mleczarstwo unijne na przyszłość, po odejściu od kwotowania. Należy spodziewać się, że postępować będzie dalsza liberalizacja sektora mleczarskiego. Kraje unijne dominujące w produkcji mleka wyraźnie podkreślają konieczność wzmocnienia konkurencyjności tego sektora, by efektywniej konkurować na światowych rynkach. W dyskusji jaka toczy się wokół przyszłości mleczarstwa dominują stanowiska odejścia od dotychczasowych instrumentów wsparcia sektora, w tym kwotowania mleka. Uważa się, że producenci mleka powinni w większym stopniu działać w oparciu o sygnały płynące z rynku, w tym większą produkcją na zwykłą popytu na poszczególne produkty mleczarskie. Wielkość produkcji powinna reagować na rynek, a nie być wyznaczana przez kwoty i instrumenty wsparcia [Kościński 2010]. Należy jednak pamiętać, że w niektórych krajach kwotowanie pozwala utrzymać produkcję mleka. Należy również podkreślić, że w wielu regionach o niekorzystnych warunkach produkcja mleka napotyka na duże trudności, stąd też konieczny jest pewien poziom wsparcia, np. przez instrumenty zabezpieczające przed gwałtownymi wahaniami cen aby utrzymać pewien poziom dochodów producentów. W dyskusji nad przyszłością unijnego mleczarstwa dominuje też pogląd, że instrumenty wsparcia powinny być utrzymywane na zasadzie siatki bezpieczeństwa, to znaczy, że należy się liczyć z interwencją Komisji Europejskiej w przypadku nadprodukcji celem zapobiegania spadkowi cen. Koncentracja produkcji oraz przetwórstwa mleka stanowić będzie jeden z najważniejszych elementów konkurencyjności na rynku mleka po 2015 roku.

Metodyka badań

W regionie małopolskim rozproszenie produkcji mleka jest bardzo duże, a konsolidacja sektora mleczarskiego przebiega bardzo powoli. Małopolska należy do regionów gdzie producenci posiadają najniższe w skali kraju kwoty produkcyjne mleka, co świadczy o dużym rozdrobnieniu produkcji mleka [Cieślik, Żmija 2007, Ziętara 2006]. Mleczarstwo regionu powinno przygotować się do większej niż dotychczas liberalizacji rynku mleka. Restrukturyzacja interwencji rynkowych powoduje, że z rynku wypadają przede wszystkim małe gospodarstwa, utrzymujące niewielkie stada krów liczące do 5 krów. Gospodarstwa te nie są w stanie sprostać wymogom sanitarno-weterynaryjnym oraz generować odpowiedniego poziomu dochodów [Sass 2007]. Zaprzestanie produkcji mleka w regionie małopolskim, zwłaszcza na terenach o wysokich zasobach pasz objętościowych

spowodować może niewykorzystanie tych pasz absolutnych oraz pogorszenie sytuacji ekonomicznej wielu gospodarstw rolnych. Koncentracja produkcji oraz przetwórstwa mleka w regionie małopolskim scharakteryzowano w latach 2005-2009 i przedstawiono w formie tabelaryczno-opisowej. Podstawowymi materiałami wykorzystanymi w opracowaniu były dane publikowane przez Agencję Rynku Rolnego, w tym przez OT ARR w Krakowie oraz dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Koncentracja produkcji mleka

Według danych GUS, w roku 2005 w regionie małopolskim znajdowało się 94,8 tys. gospodarstw, które utrzymywały 161,1 tys. krów mlecznych. W przeliczeniu na jedno gospodarstwo przypadało 1,7 krowy (gospodarstwa z 2 krowami). W 2009 roku w regionie utrzymywanych było ok. 120 tys. krów mlecznych, a średnia liczba krów w przeliczeniu na gospodarstwo z krowami wynosiła 2,6 szt., przy średniej krajowej 5,3 szt. (wobec 3 szt. przed akcesją) [Charakterystyka gospodarstw...2006, 2009].

Niska koncentracja chowu bydła jest skorelowana z liczbą utrzymywanych krów oraz ze skalą ich chowu w gospodarstwach, należących do różnych grup obszarowych. W rozpatrywanym regionie najwięcej gospodarstw utrzymujących krowy występuje w przedziale 3-5 ha oraz 5-10 ha, a więc w gospodarstwach obszarowo większych w stosunku do średniej tej cechy. Ponad 85% krów mlecznych utrzymywane jest w gospodarstwach do 10 ha. Jak powszechnie wiadomo skala produkcji bydłowej, w tym produkcja mleka zależy od zasobów ziemi. Wadliwa struktura obszarowa gospodarstw w Małopolsce stanowi główną przeszkodę w rozwijaniu produkcji mleka. Najczęstsza forma zwiększania zasobów ziemi w gospodarstwach regionu to dzierżawienia gruntów, gdyż rynek ziemi rolniczej w praktyce ma znaczenie marginalne.

Tabela 1. Produkcja mleka, kwoty hurtowe i liczba dostawców hurtowych w regionie małopolskim w latach 2005-2009

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
Produkcja mleka [mln kg]	512,7	475,1	481,0	478,0	474,0
Kwoty hurtowe [mln kg]	177,1	182,6	183,8	182,3	175,5
Liczba dostawców hurtowych [tys.]	24,1	22,8	17,8	12,0	9,8
Limit /dostawcę [tys. kg]	7,3	8,0	10,3	14,1	17,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów OT ARR w Krakowie za lata 2005-2009 oraz Sałacki 2009.

Proces koncentracji produkcji mleka w regionie w latach 2005-2009 charakteryzują również dane dotyczące dostaw hurtowych do podmiotów skupujących (tab. 1). Od początku kwotowania zanotowano istotny spadek liczby dostawców hurtowych, przy czym największy spadek nastąpił w ostatnich latach. Limit dostaw hurtowych w przeliczeniu na jednego dostawcę w porównaniu do roku 2005 wzrósł ok. 2,5-krotnie. Liczba dostawców hurtowych będzie malała w następnych latach, wynikać to będzie z rezygnacji z produkcji mleka mniejszych producentów oraz z braku opłacalności tego kierunku produkcji. O pozytywnym zjawisku możemy mówić w przypadku, gdy ubywa dostawców hurtowych, a w regionie rośnie skup mleka. W przypadku Małopolski notowany był od 2005 r. powolny spadek zarówno produkcji, jak i skupu mleka, co świadczy o zaniku produkcji mleka.

Zmiany w przetwórstwie mleka

W chwili wprowadzenia kwotowania produkcji mleka, na terenie regionu przemysł mleczarski liczył 19 przedsiębiorstw. Po pierwszym roku kwotowym (2004/2005) dwa przedsiębiorstwa mleczarskie zaprzestały przetwórstwa mleka, przy czym pierwsze zostało zlikwidowane, a drugie przejęło funkcje skupu mleka z dotychczasowej własnej bazy surowcowej.

Wszystkie przedsiębiorstwa przeszły liczne modernizacje. Przed wejściem Polski do Unii Europejskiej, żadne z przedsiębiorstw nie spełniało warunków sanitarno-weterynaryjnych odpowiadających kategorii A. Większość mleczarni wymagała dosyć istotnych zabiegów modernizacyjnych, przede wszystkim w zakresie unowocześnienia linii do produkcji napojów mlecznych, serków smakowych, serów twarogowych, linii pakowania produktów gotowych oraz infrastruktury związanej z przyjęciem surowego mleka. Gruntownej przebudowy dokonano w bazach transportowych mleka. Przede wszystkim zrezygnowano z własnych baz transportu na rzecz usług zewnętrznych w tym zakresie. Rozwijano zdolności produkcyjne wyrobów mleczarskich o wyższej wartości dodanej, które znajdowały nabywców. Chodzi tu o produkcję serów podpuszczkowych dojrzewających,

napojów mlecznych oraz deserów mlecznych. W wyniku procesów dostosowawczych wyeliminowano z produkcji wiele przestarzałych urządzeń i całych linii produkcyjnych, w tym linie służące do produkcji mleka spożywczego. Modernizacja linii produkcyjnych w wielu mleczarniach małopolskich pozwoliła na unowocześnienie produkcji, natomiast nie wpłynęła znacząco na wielkość tej produkcji w stosunku do początku lat dziewięćdziesiątych. Szacunki wskazują na wykorzystanie zdolności przerobowych mleczarni regionu na poziomie ok. 80%. Obecny potencjał produkcyjny przetwórstwa mleka reprezentuje poziom techniczno-organizacyjny niższy niż przeciętny poziom mleczarni w kraju.

Koncentracja organizacyjna i produkcyjna w przetwórstwie mleka

O niskiej koncentracji w sferze przetwórstwa świadczą wielkości przerobu mleka mleczarni regionu małopolskiego przypadające na 1 przedsiębiorstwo, które wynosiły w 2005 r. 8,4 mln kg, a w przeliczeniu na 1 zakład – 7,2 mln kg w skali roku. W 2009 roku wartości te wynosiły odpowiednio: 9,5 i 8,1 mln kg (tab. 2).

Przedsiębiorstwa mleczarskie działające na terenie województwa zaliczyć można w większości do małych firm o niewielkich zdolnościach przerobowych. Przeciętny przerób przypadający na przedsiębiorstwo jest 3-krotnie mniejszy niż w skali kraju. W analizowanym okresie tylko jedna, największa spółdzielnia mleczarska w regionie została przejęta przez Okręgową Spółdzielnię Mleczarską w Radomsku.

Rozproszenie bazy surowcowej generuje powstawanie wysokich kosztów skupu, które silnie obciążają koszty funkcjonowania mleczarni i są jedną z głównych przyczyn ich słabej kondycji finansowej [Seremak-Bulge i in. 2007].

Zakłady mleczarskie na terenie regionu spełniają ważną rolę w środowiskach wiejskich, w których funkcjonują. Często stanowią jedyny zakład przemysłowy dający zatrudnienie miejscowej ludności. Przedsiębiorstwa mleczarskie w regionie małopolskim charakteryzują się silnymi związkami z rynkami lokalnymi.

Małe firmy mogą konkurować z większymi pod warunkiem, że mają atuty, takie jak: korzystna oferta cenowa, łatwość wejścia z produktami do małych sieci handlowych, elastyczność działania na rynku oraz dostosowywanie asortymentu produktów do zmieniających się struktur handlu. Wymaga to od małych firm szerszego stosowania tradycyjnych receptur i technologii przetwórstwa, które umożliwiają rozwijanie oferty produktów regionalnych oraz żywności ekologicznej.

Tabela 2. Koncentracja produkcyjno-organizacyjna przemysłu mleczarskiego w regionie małopolskim

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
Liczba przedsiębiorstw, w tym:	18	17	17	17	17
spółdzielczych	12	12	11	11	11
Liczba zakładów	21	21	21	20	20
Wskaźnik wielozakładowości	1,16	1,23	1,23	1,17	1,17
Przerób mleka/ Przedsiębiorstwo [mln kg]	8,4	8,7	8,4	9,1	9,5
Przerób mleka/zakład [mln kg]	7,2	7,04	8,4	7,7	8,1

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

1. Sektor mleczarski w regionie małopolskim funkcjonuje w specyficznych warunkach, wynikających z bardzo rozdrobnionego rolnictwa. Zdecydowana większość produkcji mleka odbywa się w gospodarstwach utrzymujących do 10 szt. krów. Najwięcej gospodarstw utrzymujących krowy występuje w przedziale 3-5 ha oraz 5-10 ha,
2. Procesy koncentracji w sferze produkcji mleka po wprowadzeniu kwotowania przebiegały szybciej, niż w sferze przemysłowego przetwórstwa.
3. Po wprowadzeniu kwotowania zanotowano istotny spadek liczby dostawców hurtowych, przy czym największy spadek nastąpił w ostatnich latach. Limit dostaw hurtowych w przeliczeniu na jednego dostawcę w porównaniu do roku 2005 wzrósł ok. 2,5-krotnie.
4. Przetwórstwo mleka w regionie małopolskim wykazuje niski stopień koncentracji. W obecnych uwarunkowaniach mleczarnie małopolskie nie są w stanie podjąć skutecznej bezpośredniej konkurencji na rynku krajowym.

Literatura

- Agencja Rynku Rolnego. 2005-2009: Biuletyny Informacyjne. ARR, Warszawa.
- Cieślik J., Żmija J.** 2007: Kierunki zmian i sytuacja ekonomiczna gospodarstw mlecznych w woj. małopolskim. *Rocz. Nauk Rol.*, seria G – Ekonomika Rolnictwa, t. 93, z. 2, s. 47-49.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r. 2006: GUS, Warszawa.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2008 r. 2009: GUS, Warszawa.
- Kościański J.** 2010: Jaka przyszłość mleka w UE? *Poradnik Rolniczy*, nr 15, s. 23.
- Sałacki K.** 2009: Wpływ systemu kwot mlecznych na kształtowanie się produkcji mlecznej w Polsce, analiza zmian w ujęciu regionalnym. *Przegląd Mleczarski*, nr 5, s. 46-49.
- Sass R.** 2007: Wielkość stada a dochód z zarządzania w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie bydła mlecznego. *Rocz. Nauk Rol.*, seria G – Ekonomika Rolnictwa, t. 93, z. 2, s. 76-78.
- Seremak-Bulge J., Hryszko K., Zalewski A.** 2007: Mleczarstwo województw: podkarpackiego, małopolskiego i świętokrzyskiego. *Przegląd Mleczarski*, nr 3, s. 36-38.
- Ziętara W.** 2006: Stan i kierunki zmian w produkcji mleka w Polsce. *Rocz. Nauk Rol.*, seria G, t. 93, z. 1, s. 10-12.

Summary

The paper presents concentration processes of milk production and processing in Malopolska region. This is the region with very high fragmentation of private farms and very specific conditions of milk production. Milk production is being concentrated in bigger and bigger farms raising higher than average number of cows. It would be very desirable process but the total milk production has been systematically going down. The concentration of milk processing is going slower than expected. The slow pace of milk processing concentration in the last two years was additionally influenced by relatively low price of milk.

Adres do korespondencji:

dr Jerzy Cieślik
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie
al. A. Mickiewicza 21
31-120 Kraków
tel. (12) 662 44 39
e-mail: rrjcieisl@cyf-kr.edu.pl